

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ ПОЗИЧАЛЬНИКА: АНАЛІЗ ПРОБЛЕМНИХ ПИТАНЬ

Діана
Кузьменко,
здобувач кафедри
банківського
менеджменту
ДВНЗ «КНЕУ імені
Вадима Гетьмана»

БАНКІВСЬКІ ОПЕРАЦІЇ

Банківські інституції домінують у структурі вітчизняного фінансового сектору протягом всього періоду незалежності України. На певному етапі розвитку української економіки вони були чи не безальтернативним видом фінансових інститутів в Україні. Проте, поява та розвиток інституційних інвесторів (страхових компаній, інвестиційних фондів та недержавних пенсійних фондів) та небанківських кредитних інститутів (кредитних спілок, лізингових компаній і т.п.) загострили конкуренцію на фінансовому ринку.

Хоча за своїм економічним потенціалом названі фінансові установи поки що значно поступаються банківському секторові, динаміка їх розвитку дає можливість прогнозувати, що навіть у середньостроковій перспективі в окремих секторах банки не зможуть утримати свої лідируючі позиції. Всі названі фактори обумовлюють необхідність перегляду конкурентних стратегій банків як на фінансовому ринку в цілому, так і на його сегментах.

Цей висновок в повній мірі стосується і ринку позичкового капіталу. Криза 2008-2009 рр., яка розпочалася на окремих національних ринках, але мала глобальні наслідки, тільки підкреслила недостатню ефективність існуючих методик оцінки кредитоспроможності позичальників. Саме у цій сфері, на погляд багатьох дослідників, криються базові диспропорції сучасного банкінгу, які і призвели до фінансових негараздів.

Зазначимо, що проблематика кредитних операцій та оцінки кредитоспроможності в достатній мірі висвітлена у науковій літературі. Зокрема, слід відмітити праці М. Алексеєнка, І. Бланка, О. Вовчака, В. Галасюка, А. Гальчинського, М. Диби, А. Загороднього, Т. Майорової, А. Мороза, О. Олій-

ника, В. Опаріна, Л. Примостки, М. Пуховкіної, І. Тарасюка, В. Федосова, В. Шелудько, А. Череп та ін. Втім, динамічність сучасного ринку позичкового капіталу, безперервна зміна умов ведення банківського бізнесу зумовлюють актуальність робіт, спрямованих на актуалізацію існуючих підходів до визначення кредитоспроможності позичальника, їх адаптацію до потреб як кредиторів, так і позичальників.

В сучасній фінансовій літературі існує цілий ряд відмінних підходів, що розглядають зміст поняття «кредитоспроможність позичальника». Розбіжності на теоретичному рівні призводять до розбіжностей в прагматичній площині, фрагментарності управлінських рішень стосовно умов видачі кредитів і т.п.

Найбільш важливим, на наш погляд, є критичний аналіз досліджуваного поняття з погляду суб'єкта, що проводить оцінку кредитоспроможності позичальника. Зокрема, І. Тарасюк вважає, що кредитоспроможність доцільно розглядати виключно з позиції комерційного банку, і вона характеризує реальний та правовий фінансово-господарський стан позичальника, на основі якого банк приймає рішення про початок (продовження) або припинення відносин з ним.

На наш погляд, вказане визначення навряд чи можна вважати абсолютно коректним. По-перше, воно фактично зводить поняття «кредитоспроможність» до взаємовідносин між позичальником та банківською установою; по-друге, в ролі кредитора може виступати не тільки банківська інституція, а й інші суб'єкти ринку позичкового капіталу; по-третє, і найголовніше, достатній рівень кредитоспроможності не є єдиним, а всього одним із багатьох факторів, на основі якого приймається рішення про видачу кредиту. Якщо визнати вірність такого підходу, то процес визначення кредитоспроможності максимально формалізується, і не допускати відхилень від розроблених методик оцінки.

Окрім того, І. Тарасюк обмежує аналіз кредитоспроможності виключно теперішнім часом та майбутньою здатністю позичальника виконувати взяті на себе зобов'язання. Проте, на наш погляд, важливим аспектом кредитоспроможності є поведінка підприємства-позичальника в минулому, його кредитна історія та репутація. Аналогічно вважає і В. Шелудько, яка говорить, що «...кредитоспроможність позичальника визначається показниками, які характеризують його акуратність при розрахунках за раніше отриманими кредитами, його поточне фінансове становище...спроможність у разі потреби мобі-

лізувати додаткові кошти».

На наш погляд, кредитоспроможність позичальника є динамічним, а не моментним показником, що формалізовано зображено на наступному Рис. 1.

Як видно з даних Рис. 1, кредитоспроможність необхідно розглядати виключно як динамічний показник, що характеризує:

- по-перше, режим виконання зобов'язань за борговими зобов'язаннями в минулому;
- по-друге, оцінка можливості виконання зобов'язань за кредитним договором у певний момент часу;
- по-третє, здатність та бажання виконувати в майбутньому зобов'язання за кредитним договором.

На наш погляд, тільки за умови використання виділеного підходу, існують підстави говорити про відповідність показника кредитоспроможності задекларованим цілям в кредитному процесі – а саме, оцінці здатності та бажання позичальника виконувати зобов'язання за кредитним договором. Зазначимо, що ігнорування кожної із наведених складових є неприпустимим і потенційно може призвести до викривлення оцінки кредитоспроможності та неправильної аргументації в процесі прийняття та реалізації фінансових рішень різних економічних агентів.

Рис. 1. Характеристика кредитоспроможності позичальника з погляду часових параметрів

Джерело: систематизовано автором

Проте, серед вітчизняних фінансистів-науковців зустрічаються і інші позиції. Зокрема, А. Загородній вважає, що кредитоспроможність необхідно розглядати як з позиції банку, так і з позиції позичальника. Цей автор вважає, що з погляду позичальника кредитоспроможність є здатністю до здійснення кредитної угоди, тоді як з погляду банківської установи – кредитоспроможність передбачає визначення розміру допустимого кредиту. В сукупності, А. Загородній вважає, що кредитоспроможність – наявність передумов для отримання кредиту, спроможність повернути його в повному обсязі і в певний термін.

Зазначимо, що наведене визначення є чи не повністю тотожним до того, яке використовується у вітчизняній нормативно-правовій базі. Зокрема, у Положенні НБУ «Про кредитування» №186 від 7 травня 2001 р. зазначається: «Кредитоспроможність – це здатність позичальника в повному обсязі і у визначений кредитною угодою термін розрахуватися за своїми борговими зобов'язаннями». Як бачимо, в цьому нормативно-правовому акті законодавець фактично оцінює не можливість отримання кредиту з боку банківської установи, а постфактум розглядає здатність позичальника виконати зобов'язання передбачені в укладеній кредитній угоді, акцентуючи увагу на зобов'язаннях, що у ній зафіксовані.

Цілий ряд вітчизняних науковців розвивають зафіксоване в Положенні НБУ поняття «кредитоспроможність», доповнюючи його, актуалізуючи, або навіть «підмінюючи» його певні структурні елементи. Зокрема, відомі вітчизняні науковці Вал. Галасюк та Вік. Галасюк, актуалізуючи нормативні положення, зазначають: «Кредитоспроможність – це спроможність позичальника за конкретних умов кредитування в повному обсязі й у визначений кредитною угодою термін розрахуватися зі своїми борговими зобов'язаннями виключно грошовими коштами, що генеруються позичальником у ході звичайної діяльності».

Не заперечуючи в цілому наведеного визначення зауважимо, на наш погляд, певні його недоречності. Насамперед, привертає увагу той факт, що його автори намагаються акцентувати

на єдиному можливому варіанту використання засобу платежі – виключно грошові кошти, тоді як, зрозуміло, що такий варіант не є вичерпним, адже в розрахунках можуть бути використані і інші активи. Окрім того, джерелом погашення позики є тільки генерація в процесі «звичайної» діяльності грошових коштів, що, з нашої точки зору теж штучно звужує проблему.

Наприклад, Л. Кушнір з цього приводу зазначає: «...кредитна заборгованість крім коштів, отриманих від реалізації..., має ще три джерела погашення: від грошей, реалізованих за майно, що було прийняте банком під заставу за виданий кредит; гарантії іншого банку або підприємства; страхові відшкодування». Не вдаючись до розлогої дискусії в питанні про джерела погашення кредиту, зазначимо, що чітко стандартизувати їх, на наш погляд, неможливо, оскільки це визначається як умовами кредитного договору, так і особливостями формування вхідних та вихідних грошових потоків на підприємстві-позичальникові.

Якщо говорити про «широкий» підхід до визначення кредитоспроможності, слід, насамперед, звернути увагу на визначення, що подається провідним вітчизняним вченим-фінансистом І. Бланком: «Кредитоспроможність - це система умов, що визначають спроможність підприємства залучати позиковий капітал і повертати його в повному обсязі у передбачені терміни». Як бачимо, відомий вітчизняний науковець вважає за доцільне говорити про кредитоспроможність, як систему певних умов, при цьому чітко не ідентифікуючи їх. Зауважимо, що відсутність ідентифікації має як свої переваги, так і свої недоліки. З одного боку, це дає можливість орієнтувати на доволі широке коло «умов», з іншого – породжує певну плутанину у термінології.

З іншого боку, на наш погляд, якщо говорити про систему умов, то апіорі сприймається сукупність певних внутрішніх та зовнішніх факторів, які і визначають кредитоспроможність. Саме в такому контексті незрозуміло нам видається позиція М. Пупкової та Н. Гриньова, які стверджують, що «...банківські установи при визначенні кредитоспроможності позичальників повинні орієнтуватися виключно на

внутрішні чинники, а саме: науково-технічні, виробничі, ринкові, економічні...». Об'єктивно, ігнорування зовнішніх факторів під час оцінки кредитоспроможності здатне призвести до катастрофічних наслідків для фінансово-господарського стану як позичальника, так і банківської установи-кредитора.

Звернемо увагу на такий факт – в науковій літературі доволі часто говорять про необхідність аналізу кредитоспроможності з погляду різних об'єктів. Зокрема, пропонується розглядати кредитоспроможність позичальника, кредитоспроможність підприємства, кредитоспроможність банку і т.п.. Так, С. Святненко та А. Поліщук вважають за доцільне говорити про кредитоспроможність підприємства. В свою чергу, у словнику економічних термінів знаходимо: «Кредитоспроможність (Creditworthiness) – спроможність компанії або приватної особи залучати позиковий капітал і в майбутньому належним чином обслуговувати свій борг». У роботі В. Шелудько говориться про кредитоспроможність фізичних осіб, кредитоспроможність юридичних осіб, кредитоспроможність комерційних банків.

З нашої точки, подібні дискусії не мають під собою вагомих підстав. Як вже зазначалося, важливо говорити про розбіжності у аналізові кредитоспроможності з погляду суб'єкта, що його проводить, тоді як на рівні об'єкта, кредитоспроможність якого оцінюється, її змістовність, фактично, не відрізняється.

Доволі часто, аналізуючи зміст кредитоспроможності автори намагаються екстраполювати його в правову площину. Так, Д. Кумурчук підкреслює, що: «Визначення поняття кредитоспроможності позичальника полягає в його правовому забезпеченні та фінансовому стані, за результатами аналізу яких банк ухвалює рішення про початок (розвиток) або припинення кредитних відносин з позичальником». Таким чином, автор пропонує розглядати кредитоспроможність з двох позицій: з одного боку, як певну економічну категорію, що володіє визначеним набором ознак; з іншого – за правовим змістом.

Деякі науковці вважають за доцільне говорити не про ознаки кредитоспро-

можності, а про її елементи. Зокрема В. Стельмах та ін. відносять до елементів кредитоспроможності обґрунтованість кредиту, персональні якості потенційного одержувача позики, його фінансовий стан, ліквідність балансу, ефективність виробничої діяльності та якість використання основного та оборотного капіталу.

На наш погляд, такі дискусії щодо форм прояву кредитоспроможності тільки підкреслюють складність цієї економічної категорії. Втім, більшість виділених у науковій літературі ознак є взаємопов'язаними і повинні розглядатися виключно в єдності, що характеризує кредитні відносини в сучасній економіці.

Звернемо увагу на такий важливий, на наш погляд, аспект – значна кількість авторів, характеризуючи кредитоспроможність, напряду пов'язують її з параметрами кредитних відносин, що зафіксовані у кредитній угоді. Так, В. Державін зазначає, що «під кредитоспроможністю позичальника розуміють спроможність юридичної або фізичної особи повністю і в зазначені терміни виконати всі умови кредитної угоди». На наш погляд, це лаконічне, на відміну від багатьох інших, визначення, досить акцентовано детермінує надзвичайно важливу рису кредитоспроможності – вона є похідною від умов кредитування, що зафіксовані в кредитній угоді між позичальником та кредитором.

Ця риса є визначальною з наступних мотивів: по-перше, тільки кредитний договір може встановити чіткі параметри взаємовідносин між банком та позичальником; по-друге, саме в кредитній угоді найбільш повно концентруються всі різні сутнісні сторони кредитних відносин та, відповідно, кредитоспроможності; по-третє, якраз кредитний договір може розглядатися в якості універсального об'єкта ототожнення інтересів кредитора та позичальника.

З точки зору цільової спрямованості, персоніфікованого характеру та терміну залучення фінансових ресурсів кредитна угода проявляє власні позитивні та негативні якості під впливом цілого ряду чинників, серед яких вагоме місце займають макроекономічні фактори. Так, цільовий характер використання

ресурсів дає можливість чітко детермінувати ризики та розрахувати вартісні показники капіталу, про те, надмірні повноваження кредиторів обмежують економічні свободи позичальника в частині управління його діяльністю.

В загальному, можна говорити про існування в науковій літературі наступних альтернативних підходів до сутності економічної дефініції «кредитоспроможність» в розрізі окремих її складових (Рис. 2).

Підсумовуючи аналіз існуючих наукових підходів до визначення кредитоспроможності, можна зробити наступні висновки:

1. Складність та багатогранність кредитоспроможності визначає різницю в її визначенні, змісту та суті вчених. Разом з тим, критичний відбір запропонованих у науковій літературі положень дав можливість детермінувати наступні важливі характеристики кредитоспроможності:

II динамічність – кредитоспроможність не є моментним показником (системою показників), а характеризує кредитні взаємовідносини протягом всього періоду їх існування;

III комплексний характер – кредитоспроможність є складною категорією,

що характеризує різні сторони взаємовідносин «кредитор – позичальник», використовуючи при цьому широке коло кількісних та якісних показників;

— за своїм правовим змістом кредитоспроможність уречевлюється умовами кредитного договору, що відповідно, робить цей фінансовий інструмент певним відображенням сутності категорії «кредитоспроможність» та її змістовних характеристик;

— кредитоспроможність та її аналіз не підмінює в цілому кредитні відносини, які є значно ширшими, кредитоспроможність є важливою, але зовсім не єдиною умовою виникнення кредитування між банком та позичальником.

Виходячи із викладених вище аргументів, вважаємо за доцільне запропонувати наступне визначення досліджуваного поняття: «Кредитоспроможність – це комплексна та динамічна оцінка кредитором передумов та характеристик щодо здатності та ймовірного бажання кредитора виконувати зобов'язання, які будуть або вже зафіксовані в кредитній угоді».

Підсумовуючи зазначимо, що кредитоспроможність є складним та динамічним поняттям, використання якого в прагматичній площині вимагає чітких,

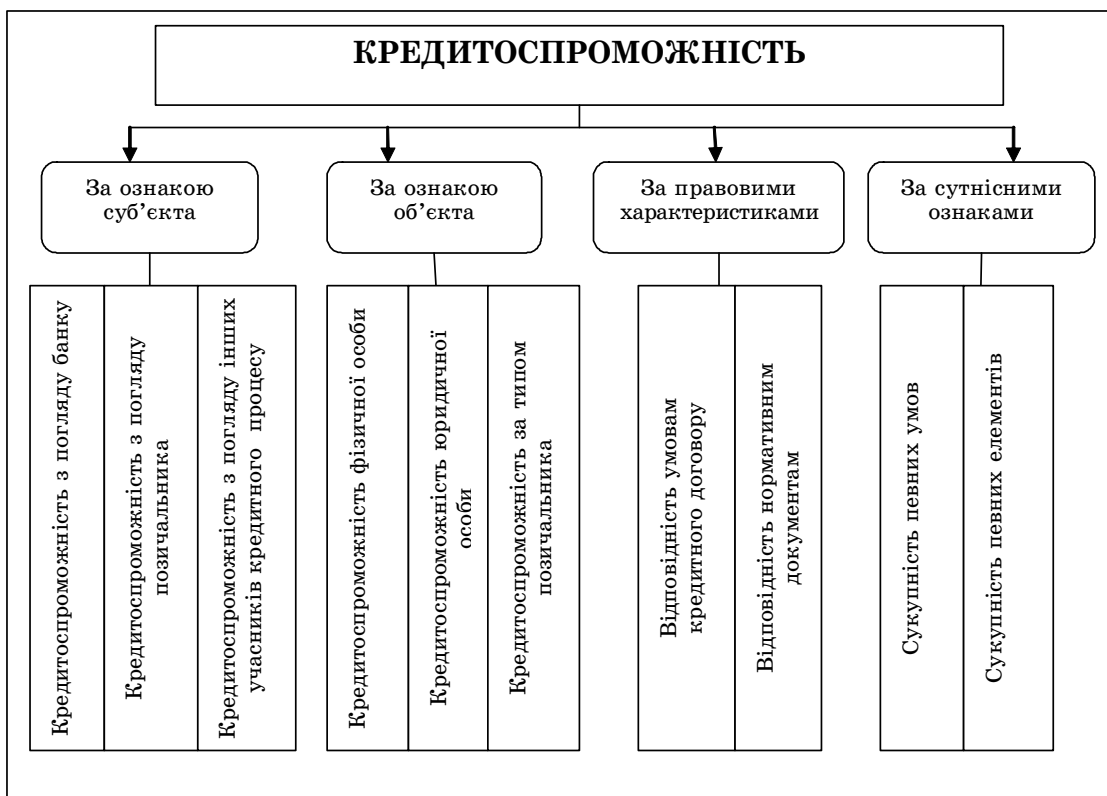

Рис. 2. Альтернативні підходи до визначення змісту дефініції «кредитоспроможність»

Джерело: систематизовано автором

науково обґрунтованих підходів. На наш погляд, на відміну від існуючих, запропоноване визначення змісту кредитоспроможності позичальника має кілька важливих переваг:

1. Воно дає можливість акцентувати на визначальній ролі кредитної угоди та її змісту в процесі визначення кредитоспроможності.

2. Підкреслюється ймовірнісний характер оцінки бажання кредитора виконувати взяті на себе зобов'язання. Особливо підкреслимо, що всі сучасні визначення кредитоспроможності допускають тільки раціональну економічну поведінку позичальника, проте, практика свідчить, що ірраціональні рішення є непоодинокими і їх оцінка може бути тільки ймовірнісною.

3. Визнається динамічний, а не моментний характер кредитоспроможності, що дає можливість визнати процес її визначення фактично безперервним.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Тарасюк І.Ю.* Оцінка кредитоспроможності позичальника // Регіональні перспективи. – 2003. - №2-3 (27-28). С. 19.
2. *Шелудько В.М.* Фінансовий ринок: [Текст]: навч. Посібник / В.М. Шелудько. – К.:Знання-Прес, 2002. – 535 с.
3. *Загородній А.Г.* та ін.. Фінансовий словник. – Львів.: Центр Європи. – С. 252.
4. *Галасюк В.В., Галасюк В.В.* Проблеми оцінки кредитоспроможності позичальників// вісник НБУ.-2001.- №9.-С54-57.

5. *Кушнір Л.Л.* Кредитоспроможність сільськогосподарських підприємств: стан, проблеми і перспективи [Текст]/ Л. Кушнір // Економіка та держава. – 2006. - №5. - С. 48-49.

6. *Бланк І.О.* Словник-довідник фінансового менеджера.-К.: «Ніка-Центр», 1998.-480с.

7. *Пупкова М.Ю.* Інноваційна кредитоспроможність експортно-орієнтованих промислових підприємств // економіка і маркетинг в ХХІ сторіччі: матеріали 8 Міжнародної наук. конф. студ. і молодих вчених. М. Донецьк. 18-20 травня 2007 року.

8. *Святенко С.В., Поліщук А.І.* Удосконалення та доповнення терміна «кредитоспроможність підприємства»

9. Словник-посібник економічних термінів: Рос.-укр.-англ. /О.М.Дрозд,

10. *В.В. Дубічинський, А.С.Д'яков* та ін.; За ред. Т.Р.Кияка.-К.: Вид. Дім «КМ Academia», 1997.-264с.-Бібліогр.: с.9-12.

11. *Кумурчук Д.И.* Оценка кредитоспособности заемщика, кредитные риски в украинских банках /Д. И. Кумурчук // Культура народов Причерноморья. – 2007. - №97. – С. 65-70.

12. Енциклопедія банківської справи України: Довідкове видання / Ред. кол.: В. Стельмах (голова) та ін. – К.: Молодь. Ін Юре, 2001. – 680 с.

13. *Державін В.В.* Удосконалення методичних підходів до оцінки кредитоспроможності позичальника [Текст] / В.В. Державін // Економіка АПК. – 2008. - №6. – с. 69-75.